

STAV A PROBLEMATIKA VYUČOVÁNÍ VE ŠKOLNÍCH DÍLNÁCH NA ZÁKLADNÍ DEVÍTILETÉ ŠKOLE

CSc. inž. KAREL MAREŠ,
Výzkumný ústav pedagogický v Praze

Současná situace vyučování ve školních dílnách

Ve školních dílnách základních devítiletých škol se začalo vyučovat podle nového pojetí pracovního vyučování ve školním roce 1960—61 od 6. ročníku a v následujících školních letech přistupuje vyučování v dalším ročníku tak, že se ve školním roce 1963—64 bude vyučovat i v 9. ročníku podle nových učebních osnov. Ve školním roce 1962—63 se tedy v 9. ročníku ve školních dílnách podle starých přechodných osnov učuje naposled.

Tuto etapu postupného zavádění učebních osnov pracovního vyučování předcházelo tříleté období, v kterém se na bývalých osmiletých a jedenáctiletých středních školách vyučovalo ve školních dílnách v rámci učebního předmětu praktická cvičení ve školních dílnách a na školních pozemcích a na bývalých výzkumných dvanáctiletých středních školách v rámci učebního předmětu základy výroby.

Soustavný hlubší výzkum vyučování ve školních dílnách byl konán teprve od zavedení nového pojetí pracovního vyučování; jeho první etapou byl orientační výzkum. K této situaci bylo třeba také přihlížet při určování úkolu výzkumu i při volbě výzkumných metod a při organizaci výzkumu.

Úkol výzkumu

Uvedená situace vyžadovala získat nejdříve faktický materiál ke komplexnímu pohledu na současný stav vyučování ve školních dílnách a k zjištění jeho hlavních problémů. Tomuto účelu sloužil orientační výzkum, jehož výsledky tvoří podstatnou část této studie.

Druhá etapa výzkumu je dlouhodobá a jejím úkolem bude řešit postupně klíčové problémy vyučování ve školních dílnách tak, aby spolu obsahově přímo souvisely a aby na výzkumné práce analytické povahy navazovaly práce syntetické.

Prvním takovým klíčovým problémem, v kterém bylo již s výzkumem započato, je výzkum rozvoje poznání žáků při vyučování ve školních dílnách jako jedné z podmínek uvědomělé a tvůrčí práce žáků. Těžiště řešení tohoto problému bude ve výzkumu rozvoje technického myšlení žáků.

Organizace a metody výzkumu

Pro orientační výzkum byly zvoleny všechny všeobecně vzdělávací školy dvou pražských obvodů, jednoho venkovského okresu a vybrané školy v jednotlivých krajích.

V Praze byl vybrán bývalý obvod Praha 2 jako typický obvod vnitřní části velkého města, který je bez průmyslu a bez zemědělství.

Druhý byl bývalý obvod Praha 4, tj. obvod okrajový, kde jsou průmyslové i zemědělské závody.

Z venkovských okresů byl vybrán bývalý okres benešovský, kde převládá zemědělství.

V jednotlivých krajích byly vybrány jen ty školy, na kterých mělo vyučování ve školních dílnách nejlepší úroveň.

Tato metoda plánovitého výběru škol se osvědčila, protože umožnila zjistit průměrnou úroveň vyučování ve školních dílnách, ale i progresivní prvky v práci předních škol a navázat styk s dobrými učiteli, kteří jsou základem aktivu, s kterým se navazuje při dalším výzkumu těsnější spolupráce.

Orientační výzkum byl zaměřen na vlastní vyučování ve školních dílnách i na podmínky a prostředky jeho zajištění.

Otázky sledované při výzkumu lze shrnout do těchto skupin:

- a) Školní dílny a jejich zařízení.
- b) Organizace a provoz v dílnách.
- c) Obsah a rozsah učiva.
- d) Vlastní výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách.
- e) Spojení školy se životem.
- f) Učitelé.

Jednotlivé skupiny otázek pak byly pro výzkum dále specifikovány.

Předmět orientačního výzkumu měl zřejmě komplexní charakter a podle toho byly také v souladu s úkolem výzkumu voleny výzkumné metody. Bylo užito hlavně pedagogického pozorování, rozhovoru s učiteli a se žáky, konzultací a studia školních dokumentů. Jsou to výzkumné metody běžně užívané v pedagogickém výzkumu.

Výsledky výzkumu a jejich rozbor

1. Stav vyučování ve školních dílnách

Materiál získaný při orientačním výzkumu na plánovitě vybraných 37 školách byl zpracován podle hlavních otázek a poskytuje celkový pohled na stav vyučování ve školních dílnách a na jeho hlavní problémy.

a) Školní dílny a jejich zařízení

U školních dílen vybraných škol bylo zjištěno především umístění dílen, jejich druh, velikost a počet samostatných pracovišť v každé dílně i jejich vybavení.

Samo umístění školních dílen není vždy rozhodujícím hlediskem pro jejich hodnocení. Jsou školy, které mají lepší dílny ve sklepě, než jiné v přízemí nebo v prvním poschodí. To je ovšem vzácná výjimka. Praxe potvrzuje, že u starších škol nejlépe vyhovují školní dílny v pavilónu. Provoz dílen pak neruší vyučování ve škole a u dílen lze snáze zřídit pomocné místnosti, pro které ve školních budovách většinou není místo. Lze proto doporučit i pro novostavby škol, aby se školní dílny umísťovaly do samostatného pavilónu nebo v přízemí do izolovaného křídla školní budovy.

Školní dílny by se již neměly vyskytovat v místnostech hygienicky závadných a malých.

Z tab. 1 je vidět, že většina škol má kombinované dílny a že jen u dvou škol je zřízena samostatná dílna elektromontážní. Jsou to ZDŠ v Písku, Husovo nám., a ZDŠ v Brně-Husovicích.

Tab. 1. Druh školních dílen ZDŠ

Druh dílen	Počet škol
Dřevoobráběcí	19
Kovodělné	19
Elektromontážní	2
Kombinované.	26

Tab. 2. Velikost školních dílen ZDŠ

Velikost dílen (m ²)	Počet škol
16--20	2
21--25	1
26--30	6
31--35	4
36--40	14
41--45	4
46--50	7
51--55	8
56--60	4
61--65	2
66--70	5
71--75	5
76--80	2
80	2

Tab. 3. Počet samostatných pracovišť v jedné školní dílně ZDŠ

Počet pracovišť	Počet dílen
2-4	2
5-7	7
8-10	7
11-13	6
14-16	10
17-19	12
20-22	11
23-25	4

Tento stav ovšem neznamená, že by školy pokládaly kombinované dílny za nejlepší řešení nebo že by zavrhovaly samostatné dílny elektromontážní. Hlavní příčinou tohoto stavu je nedostatek místa a kombinovaných dílen, mohou školy nejrovnoměrněji využít po celý rok.

Nepříznivá je velikost dílen. Jak je vidět z tabulky 2, nejsou dílny na většinu škol dosti velké.

Počítáme-li se 2 m² jako s minimální volnou plochou na jednoho žáka,¹⁾ je vzhledem k další potřebné ploše na zařízení a k velkému počtu žáků ve skupině z tab. 2, zřejmé, že většina školních dílen tomuto požadavku nevyhovuje. Školní dílny by měly mít podle uvedených předpisů nejméně 65 až 75 m².

Školy si postupně podle svých podmínek zřizují větší dílny. Tento postup je třeba účinněji podporovat, proto, že to i tak bude úkol poměrně dlouhodobý. Nemělo by se proto z důvodů bezpečnosti práce i z důvodů pedagogických v odůvodněných případech trvat na dělení tříd na skupiny až při 24 žácích.²⁾

Rovněž počet samostatných a vybavených pracovišť v jednotlivých dílnách je nedostatečný. Jak je patrné z tab. 3, jsou velmi značné rozdíly v počtu samostatných pracovišť pro žáky.

Malý počet samostatných pracovišť byl v některých dílnách způsoben

pomalým postupem při jejich zařizování. Vycházíme-li z předpisů o dělení tříd na skupiny, neměl by počet samostatných pracovišť klesnout pod dvanáct. Situace ve školních dílnách je však ještě nepříznivější, než jak plyne z čísel v tabulce, protože v dílnách, které mají dvanáct i více pracovišť, nepracuje vždy stejný počet žáků ve skupině. Skupiny jsou často početnější a pak musí pracovat dva žáci na jednom pracovišti.

Z uvedených údajů o situaci ve školních dílnách vybraných škol je třeba ještě hodně úsilí jak ze strany škol, tak i ze strany školské správy i veřejnosti, aby byly školní dílny uvedeny na žádoucí úroveň.

¹⁾ Vládní nařízení č. 41/1938 Sb., § 2 a směrnice ministerstva zdravotnictví o hygienických podmínkách pro výstavbu průmyslových podniků z 19. 9. 1958 čl. III.

²⁾ Věstník MŠK XIV, 1958, str. 221.

b) Organizace a provoz ve školních dílnách

Organizace práce ve školních dílnách je do značné míry závislá na velikosti škol, na počtu tříd a skupin žáků. Jak je vidět z tab. 4, vyskytuje se v souboru vybraných škol i škola se šesti třídami v jednom ročníku. Nejčastěji se vyskytují školy se dvěma třídami v 6. až 9. ročníku.

U venkovských škol převládá menší počet tříd, u pražských škol, hlavně u samostatných základních devítiletých škol, převládá větší počet tříd.

Podobná situace je i v počtu skupin žáků. Jsou ročníky s jednou skupinou, ale jsou i některé ročníky s dvanácti skupinami, jak je vidět z tabulky 5.

Tab. 4. Počet tříd v 6.—9. ročnících ZDŠ

Počet tříd	Četnost v ročnících				Celkem
	6.	7.	8.	9.	
1	3	5	6	11	25
2	19	14	10	9	52
3	7	9	14	1	31
4	4	6	4	3	17
5	4	3	3	1	11
6	—	—	1	—	1

Tab. 5. Počet skupin žáků

Počet skupin	Četnost v ročnících				Celkem
	6.	7.	8.	9.	
1	—	1	—	4	5
2	4	4	7	8	23
3	—	1	1	—	2
4	17	13	9	8	47
5	—	—	1	—	1
6	7	8	10	1	26
7	—	—	—	—	—
8	5	6	4	3	18
9	—	—	—	—	—
10	4	3	3	1	11
11	—	—	—	—	—
12	—	1	2	—	3

Tab. 6. Počet žáků ve třídě

Počet žáků	Četnost ve třídách ročníků				Celkem
	6.	7.	8.	9.	
15—20	—	1	2	2	5
21—25	4	5	4	4	17
26—30	8	7	12	9	36
31—35	23	30	34	19	106
36—40	39	34	39	12	124
41—45	16	15	6	—	37
46—50	2	—	1	—	3

Ještě větší rozptyl je u počtu žáků v jednotlivých třídách a skupinách žáků. Podle tabulky 6 je nejmenší počet žáků ve třídě 18 a největší 47. Nejvíce tříd má od 34 do 40 žáků.

Podobná situace je i u počtu žáků ve skupinách, jak je vidět z tabulky 7.

Tab. 7. Počet žáků ve skupinách

Počet žáků ve skupině	Četnost skupin v ročníku				Celkem
	6.	7.	8.	9.	
7-9	6	9	11	—	26
10-12	4	16	2	8	30
13-15	24	21	29	23	97
16-18	78	66	100	43	287
19-21	55	73	49	19	196
22-24	25	10	2	1	38
25-27	1	—	—	—	1

Nejmenší počet žáků ve skupině je 7, největší 25. Skupiny s menším počtem žáků mají školy s malými dílnami, které však chtějí zajistit dobrou výchovnou a vzdělávací úroveň vyučování v dílnách. Nejvíce skupin má od 13 do 22 žáků.

Učitelé obtížně zvládají metodicky i výchovně skupiny s více než 18 žáky a výsledky jejich práce nejsou úměrné jejich zvýšenému úsilí. Proto bylo v diskusi o pojetí pracovního vyučování a ve zprávách učitelů pokusných škol tolik připomínek k velkému počtu žáků ve skupině.

S počtem skupin souvisí i jejich zařazení do rozvrhu hodin. Tato otázka dělá některým školám velké starosti. Je to zvláště u škol s malými dílnami a s velkým počtem skupin žáků.

Tab. 8. Zařazení práce ve školních dílnách do rozvrhu hodin

Hodina	Četnost ve dnech						Celkem
	Po	Ú	St	Č	Pá	So	
0-1	2	1	1	2	2	3	11
1-2	10	11	10	12	11	7	61
2-3	10	11	9	10	9	8	57
3-4	14	13	7	14	10	18	75
4-5	21	25	13	21	20	15	115
5-6	27	20	23	17	20	4	111
6-7	16	13	6	9	12	—	56
7-8	16	16	5	16	11	—	64
8-9	12	13	2	12	6	—	45
9-10	7	5	4	4	3	—	23
10-11	1	—	—	—	—	—	1
Celkem	136	128	80	117	104	55	—

Jak je vidět z tabulky 8, vyučuje se na některých vybraných školách již od 7 hodin a v jednom případě až do 18 hodin.

Vyučování v dílnách bylo zařazováno u vybraných škol do rozvrhu nejčastěji od 1. do 10. vyučovací hodiny, tj. od 8 do 16 hodin. Nejčastější je zařazení vyučování v dílnách na 4. až 6. hodinu.

U zařazování vyučování ve školních dílnách na jednotlivé dny v týdnu převládá pondělí (22 %), úterý (20 %), čtvrtek (19 %) a pátek (17 %). Středa je zastoupena nejméně (13 %).

Značný počet případů zařazení vyučování ve školních dílnách na ranní a odpolední hodiny, jakož i na počátek a konec týdne svědčí o tom, že si školy dobře neuvědomují hygienický účinek fyzické práce žáků na jejich práci duševní. Dosavadní výzkumy ukazují, že je z hlediska hygieny duševní práce nejúčinnější zařadit fyzickou práci žáků na střed nebo na druhou polovinu vyučovací doby (denní nebo týdenní). Např. v publikaci M. V. Antropovové a kol. se k této otázce mimo jiné uvádí: »Nejpříznivější vliv hodin práce v dílnách na pracovní schopnost žáků byl zjištěn v těch případech, kdy byly tyto práce položeny do rozvrhu na třetí nebo na čtvrtou vyučovací hodinu.³⁾

Organizace vyučování v dílnách a na školních pozemcích není zatím ještě jednotná. Většina škol střídá toto vyučování po týdnu během celého roku, tj. jedna skupina žáků pracuje ve školních dílnách a druhá skupina téže třídy na školním pozemku a v dalším týdnu se vystřídají. Jen ojedinělé školy uplatňují převážně setrvačně dříve zavedené různé varianty, jako jsou např. na podzim a na jaře práce pěstitelské a chovatelské a v zimě práce v dílnách, v 6. ročníku jen práce na pozemku a v 7. ročníku jen práce v dílnách nebo naopak.

Dílenský řád psaný má asi čtvrtina vybraných škol. Ostatní školy jej buď připravují, nebo se řídí jen školním řádem.

Učitelé, kteří na vybraných školách dosahovali dobrých výchovných a vzdělávacích výsledků, dbali i na dobrou organizaci a na důsledné dodržování dílenského řádu.

c) *Obsah a rozsah učiva*

Učivo pro vyučování ve školních dílnách bylo při orientačním výzkumu sledováno především z hlediska jeho souladu s cílem a úkolem ZDŠ i s cílem a úkolem pracovního vyučování, z hlediska jeho celkového pojetí, z hlediska zásad pro výběr základního učiva, mezipředmětových souvislostí, vztahu k životu, především k výrobní praxi, z hlediska přiměřenosti jednotlivých prací a jejich konkrétní náplně.

Výzkum na vybraných školách potvrdil, že učivo pro vyučování ve školních dílnách je v souladu s cílem a úkolem ZDŠ i s cílem a úkolem pracovního vyučování a že se jeho pojetí v praxi osvědčuje. Jednotlivé připomínky učitelů dělit třídu na chlapce a dívky, vyčlenit zvláštní přípravu dívek z povinného vyučování a zařadit ji jako nepovinnou, nebo měnit počet hodin, byly již objasněny v diskusi o pojetí a o učebních osnovách pracovního vyučování.

Na vybraných školách se osvědčuje i výběr základního učiva, učitelé však zdůrazňují, že velmi záleží na iniciativě a podmínkách jejich práce. Ve dvou případech se zdůrazňovala potřeba intenzivnějšího začlenění žáků

³⁾ M. V. Antropovová a kol.: *Hygiena polytechnického vyučování žáků střední školy* SPN, Praha 1960, str. 12.

8. a 9. ročníků do práce. Je to požadavek správný a lze jej uplatnit především v kombinovaných pracích vedením žáků k samostatné a tvůrčí práci. K spojení vyučování s ostatními předměty, s výrobou a se životem poskytuje učivo příležitost, záleží však velmi na odborné i metodické vyspělosti a iniciativě učitele. Je zatím jen málo učitelů pracovního vyučování, kteří dobře znají styčné předměty a problematiku výroby patronátního závodu a dovedou svých znalostí výchovně dobře využívat.

Při volbě výrobků využívají školy většinou pracovních námětů z časopisu *Výroba a škola* a iniciativní učitelé je doplňují vlastními náměty podle potřeby školy nebo obecně prospěšných prací. Zatím se málo uplatňují náměty pro závody. Jsou to zatím jen některé školy, jako např. ZDŠ v Doksech, ve Znojmě a v Rožnově u Českých Budějovic, které již získaly zkušenosti z prací pro závod.

d) *Vlastní výchovně vzdělávací práce*

Ve výchovně vzdělávací práci ve školních dílnách bylo při orientačním výzkumu sledováno především, jakých organizačních forem a metod učitelé užívají při své práci a s jakým úspěchem a jak se projevuje u žáků výchovný vliv práce ve školních dílnách.

Základní organizační formou práce ve školních dílnách je tříhodinová vyučovací jednotka, jejíž strukturu si učitelé přizpůsobují podle učiva a podle předchozí přípravy žáků. Ve většině případů se vyskytoval smíšený typ vyučovací jednotky, s výjimkou těch případů, kdy šlo o pokračování v práci na složitějším výrobku nebo u rozsáhlejšího tématu. Snaha některých učitelů uplatňovat jednotný typ a zařadit do každé vyučovací jednotky dokončení jednoho výrobku, vedla učitele ke spěchu a formálnosti a omezovala přirozený rozvoj schopností žáků.

Zatím se ještě málo uplatňují kolektivní formy práce, o které bude třeba usilovat především ve vyšších ročnících.

Z vyučovacích metod zdůrazňují učitelé jako neúčinnější především metodu předvádění (asi z 80 %), méně již vysvětlování (asi 20 %) a ještě méně samostatnou práci (asi 10 %). Vysvětlování i předvádění má většinou monologický charakter bez aktivizujících prvků a bez spojování s poznatky žáků z ostatních předmětů.

Jako příčinu svých úspěchů ve výchovně a vzdělávací práci uvádějí přední učitelé nejčastěji svědomitou přípravu k práci a zájem o svůj obor.

Z pomůcek užívali učitelé především skutečných předmětů, zdůrazňovali však i vzorkovnice materiálu, obrazy, méně již diafilmy a instrukční filmy.

Souvislosti vyučování ve školních dílnách s ostatními předměty se projevovaly na vybraných školách v dvojím směru. Učitelé navazovali na poznatky žáků především z fyziky, z chemie, z biologie a z matematiky a naopak poznatky a zkušenosti žáků z vyučování ve školních dílnách přispívaly k prohloubení znalostí žáků z jiného učebního předmětu.

Výsledky využívání těchto souvislostí se zatím na školách výrazně neprojevují. Nejlepší jsou tam, kde učitel vyučuje oběma předmětům. Nejčastěji se vyskytovalo využití poznatků z fyziky (64 %), z matematiky (37 %), z chemie (21 %) a z biologie (19 %).

Vliv poznatků a zkušeností žáků v opačném směru se projevuje nejvíce ve fyzice a v matematice (v rýsování), především v lepší představitelnosti žáků.

Poměr žáků k práci ve školních dílnách je v 94 % pokládán za velmi dobrý. Učitelé však v mnoha případech uvádějí jako předpoklad úspěchu v této otázce vytvoření příznivých podmínek pro práci, především dostatek přiměřené práce a její dobrou organizaci. Začíná se projevovat i vliv na prohlubování zájmu o učení, i když větší počet škol uvádí, že se to zatím neprojevuje dost výrazně.

Školy si zatím málo všímají otázky, jak se projevuje vliv práce ve školních dílnách na praxi nebo v dalším odborném vzdělávání absolventů ZDŠ. Jen menší počet škol (29 %) uvádí, že jsou v podnicích a ve školách s absolventy spokojeni.

e) Spojení školy se životem

Vyučování ve školních dílnách má celkem dost možností spojovat práci žáků se životem. Je to především spolupráce se závody a obecně prospěšná práce ve školních dílnách. Obě tyto formy spojení školy se životem se teprve začínají rozvíjet a bude třeba je dobře teoreticky zpracovat.

Spolupráce se závody je zatím řešena ještě nedostatečně a školy jí málo využívají. Zkušenosti škol potvrzují, že nejúčinnější spolupráce školy se závodem je při těsném osobním styku vedení a organizací školy (KSC, ROH a ČSM) s vedením a organizacemi závodu. Obě strany však musí chápat a vzájemně respektovat své poslání.

Tab. 9. Spolupráce se závody

Závod (obor)	Počet škol	Poznámka
Dřevozpracující	4	
Elektrotechnický	7	
Kovozpracující	23	i opravny
Nevýrobní	6	pojišťovna aj.
Polygrařícký	3	tiskárny
Stavební	1	
Zemědělský	5	JZD
Různé výrobní obory.	4	důl, sklárna apod.

Jak je patrné z tabulky 9, navázaly vybrané školy spolupráci se závody různých oborů.

Nejvíce jsou zastoupeny závody kovozpracující. Závody z nevýrobních oborů volily školy z vnitřní Prahy.

Formy spolupráce se závody jsou zatím různé a omezují se více na pomoc závodu škole. Závody pomáhají školám při zařizování školních dílen, poskytují jim odpadový materiál, pomáhají udržovat zařízení školních dílen, žáci chodí do závodu na exkurze, pracovníci závodu se účastní besed se žáky apod.

Méně je již práce školy pro závod. Zatím je jen velmi málo škol, které

zhotovují ve školních dílnách v rámci učebních osnov předměty pro závod. Je to progresivní forma spolupráce, a školy, které ji přiměřeně začlenily do své výchovné a vzdělávací práce, mají pěkné výsledky. V těchto případech dodávají závody školám ochotně materiál a žáci tak kolektivně získávají finanční prostředky, s kterými se učí kolektivně hospodařit.

Určité zkušenosti v této práci získala např. ZDŠ v Rožnově u Českých Budějovic (s. F. Ochozka), ZDŠ ve Znojmě (M. Zezula), SVVŠ v Doksech (L. Wanke), ZDŠ v Novém Sedle u Lokte (M. Šikut) aj.

Školy si stále více uvědomují význam spolupráce se závody, a proto se neomezují jen na jeden patronátní závod a ty školy, které mají vhodné podmínky, získávají dva až tři patronátní závody, jak je vidět z tabulky 10.

Tab. 10. Počet patronátních závodů

Počet patronátních závodů	Počet škol
1	21
2	14
3	2

Spolupráce škol se závody se u většiny vybraných škol neomezuje jen na patronátní závody. Iniciativní učitelé navazují spolupráci i s těmi místními závody, které by pomohly uskutečňovat škole její spojení se životem, především exkurzemi do výroby, besedami apod.

Formy spolupráce školy se závodem v oblasti vyučování ve školních dílnách bude třeba dobře zpracovat z hlediska pedagogických zásad a zobecnit progresivní zkušenosti učitelů.

Druhou významnou formou spojení vyučování ve školních dílnách se životem, která se výrazně projevuje u vybraných škol jako progresivní, je o b e c n ě p r o s p ě š n á p r á c e pro mateřské školy a pro veřejnost.

Pro mateřské školy se zhotovují v dílnách především hračky pro děti. Jsou to například stavebnicové kostky, auta, kbelíčky, dopravní značky apod. Některé školy již vypracovaly celé soubory hraček pro mateřské školy a vybavují jimi mateřské školy svého obvodu. Příkladem tu může být M. Zezula na ZDŠ ve Znojmě.

Pro veřejnost zhotovovaly školy ve větším rozsahu především držáky na praporky a truhlíky na květiny. Některým školám však byly ukládány nepřiměřeně velké úkoly a školy pak nemohly kvalitně plnit ostatní úkoly vyplývající z učebních osnov pracovního vyučování.

Rovněž tuto formu spojení školy se životem bude třeba zpracovat z hlediska pedagogických zásad a zobecnit progresivní zkušenosti učitelů.

Praxe vybraných škol potvrdila, že ti učitelé, kteří dobře pochopili význam spojení vyučování ve školních dílnách se životem, dosahovali také dobrých výchovných a vzdělávacích výsledků. Úspěšná metodická práce učitele v této oblasti předpokládá kromě pedagogické a odborné přípravy také i celkový přehled o ekonomice a technologii výroby a dobrou znalost provozu těch závodů, s kterými škola těsně spolupracuje.

f) Učitelé

Učitelé vyučující ve školních dílnách mají v současné době velmi různou úroveň odborné i metodické přípravy. V jejich práci také z velké části spočívají příčiny úspěchů a neúspěchů ve výchově a vzdělávání žáků v pracovním vyučování.

Učitelé, kteří vyučují ve školních dílnách, mají velmi různou aprobaci. Tak například u 125 učitelů ze 37 škol, v kterých byl konán orientační výzkum, jsou jednotlivé předměty zastoupeny takto:

Tab. 11. Aprobace učitelů vyučujících ve školních dílnách

Učební předmět	Počet učitelů	Učební předmět	Počet učitelů
Angličtina	1	Matematika	40
Biologie	32	Němčina	1
Čeština	13	Občanská výchova	3
Dějepis	10	Domácí nauky	1
Fyzika	32	Pracovní vyučování	22
Hudební výchova	5	Ruština	6
Chemie	17	Rýsování	8
Kreslení	9	Tělesná výchova	10
Latina	1	Zeměpis	18

Počet učitelů s aprobací pro pracovní vyučování je ve školním roce 1962—1963 pravděpodobně vyšší, než jak udává tabulka, protože je možno předpokládat, že po ukončení kursů vykonali úspěšně závěrečné zkoušky i někteří učitelé vybraných škol a že na tyto školy nastoupili i někteří noví učitelé, kteří získali aprobaci při studiu na pedagogických institutech. Přesto je počet učitelů s aprobací pro vyučování ve školních dílnách stále ještě malý.

Sama aprobace učitele není ovšem vždy měřítkem jeho práce. Jsou učitelé, kteří nemají aprobaci pro vyučování ve školních dílnách, mají však dobré výchovné a vzdělávací výsledky. Někteří z nich dokonce patří mezi průkopníky v zavádění pracovního vyučování na školách.

Z uvedeného počtu 125 učitelů vybraných škol je 87 mužů a 38 žen. 21 učitelů má aprobaci pro 1. až 5. ročník, 95 učitelů pro 6. až 9. ročník a 11 učitelů pro školy II. cyklu.

Většina učitelů vyučuje ještě jinému předmětu, na větších školách jsou však i učitelé, kteří vyučují jen ve školních dílnách.

Je hodně dobrých učitelů, kteří iniciativně hledají nové formy a metody práce, jsou však i učitelé, kteří mají hodiny pracovního vyučování jen k doplnění úvazku. O doplňování úvazku učitelů hodinami v pracovním vyučování svědčí částečně jednak různá aprobace těchto učitelů, jak je vidět z tabulky 11, jednak značný počet učitelů, kteří vyučují ve školních dílnách v jednom ročníku, jak je vidět z tab. 12.

Jak je vidět z tabulky 12, vyučuje ve školních dílnách ve vybraných školách většinou jeden až dva učitelé v jednom ročníku. Tuto tendenci soustředění práce učitelů lze vítat, protože učitelé získávají v poměrně krátké době více zkušeností a ulehčuje se jim příprava na vyučování.

V zájmu jednotného systému vyučování ve školních dílnách je však žádoucí, aby učitelé ovládali všechny práce od 6. až do 9. ročníku.

Tab. 12. Počet učitelů vyučujících ve školních dílnách v jednotlivých ročnících

Počet učitelů v jednom ročníku	Četnost v ročnících				Celkem
	6.	7.	8.	9.	
1	18	18	17	9	62
2	13	11	11	12	47
3	4	5	5	4	18
4	1	1	3	—	5
5	—	1	—	—	1

Učitelé, zejména ti, kteří vyučují i jinému předmětu, často poukazují na náročnost přípravy na vyučování ve školních dílnách, která není honorována, proti přípravě na vyučování jiným předmětům.

Podobné zkušenosti uvádějí i ústavy pro další vzdělávání učitelů. Tak např. ÚDVU v Brně uvádí ve své zprávě o zhodnocení přípravy učitelů pracovního vyučování: »Stále se projevuje nedostatek kvalifikovaných učitelů a takových, kteří se opravdu s láskou věnují tomuto předmětu. Zřejmě učitele odrazuje náročnost a obtížná příprava pro tento předmět. Většina učitelů, i když absolvovala kursy pořádané ÚDVU pro tento předmět, raději vyučuje jinému předmětu, poněvadž práce v jiných předmětech je mnohem méně náročná na přípravu.«

Rovněž ÚDVU v Českých Budějovicích uvádí ve své zprávě podobnou zkušenost: »Příprava na vyučování je náročná. Vyžaduje dosti času. To je příčinou častého střídání učitelů těchto předmětů.« Na jisté diference v úrovni práce učitelů poukazuje ve své zprávě ÚDVU v Plzni: »Na školách jsou typy učitelů nadšených pro tyto předměty. Jejich vyučování je na výši. Daleko horší je situace s výukou u některých učitelů. Těmto je často předmět přidělován na doplnění úvazku. Podle toho vypadá i stav výuky. Ve srovnání se stavem v dílnách a na pozemku je úroveň vyučování v dílnách daleko lepší. Učitelé, kteří prošli našimi kursy, se opravdu o svůj předmět starají.«

Z výsledků orientačního výzkumu na vybraných školách i ze zkušeností ÚDVU je vidět, že otázka dobré úrovně práce učitelů je jednou z klíčových podmínek vyučování ve školních dílnách. Závisí na ní nejen výchovné a vzdělávací výsledky u žáků, ale do značné míry i úroveň zařízení a provozu školních dílen, protože dobří učitelé si sami iniciativně vytvářejí příznivé podmínky pro svou práci. Proto také na školách, kde je dobrý učitel, jsou zpravidla i dobře zařízené dílny.

V úrovni přípravy učitelů i v jejich práci jsou dosud značné rozdíly. Potřeba dobrých učitelů pro vyučování ve školních dílnách vyžaduje, aby se všechny dosavadní způsoby jejich přípravy dále zlepšovaly, především po stránce odborné, metodické a ideové. Zvláštní pozornost je třeba věnovat zlepšení přípravy mladých učitelů. V jednotě s přípravou učitelů je však třeba vytvářet i příznivé podmínky pro jejich práci.

2. Problematika vyučování ve školních dílnách.

Jedním z úkolů orientačního výzkumu bylo získat podklady k zjištění hlavních problémů výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách. Podklady získané při orientačním výzkumu byly doplněny poznatky o vývoji naší socialistické společnosti, získané především studiem stranického materiálu k XII. sjezdu KSČ, materiálu k XXII. sjezdu KSSS i odborné literatury.

Z rozboru takto získaných faktů vyplynulo, že ve výchovně vzdělávací práci ve školních dílnách je hodně nevyřešených problémů. Je to přirozené, poněvadž jde o nový předmět, v kterém se s hlubším výzkumem teprve začíná.

Hlavní problémy vyvstávají na jedné straně z nutnosti uvést výchovně vzdělávací práci ve školních dílnách v soulad s požadavky vývoje naší socialistické společnosti a s jejím postupným přechodem ke komunismu, na druhé straně z potřeby poznat základní zákonitosti výchovně vzdělávacího procesu ve školních dílnách jako základní podmínky jeho účinného řízení.

Uvést výchovně vzdělávací práci ve školních dílnách v soulad s požadavky vývoje naší socialistické společnosti a s jejím postupným přechodem ke komunismu je společným úkolem celé školy. Vyplývá ze samé podstaty spojení školy se životem jako principu komunistické výchovy. Problém ovšem je zjistit, jak se tyto požadavky projeví ve všech složkách výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách, tj. především v cíli a obsahu.

Potřeba poznat základní zákonitosti výchovně vzdělávacího procesu ve školních dílnách vyplývá z nutnosti nahradit empirické řízení výchovně a vzdělávací práce řízením vědecky zdůvodněným, které by se opíralo o poznané zákonitosti tohoto procesu.

Problémem je zjistit, které jsou hlavní články výchovně vzdělávacího procesu ve školních dílnách a jaká je jejich podstata.

Jde přitom o tyto komplexní problémy, které spolu těsně souvisí:

a) Je úkol a obsah výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách v souladu s požadavky vývoje naší socialistické společnosti, s posláním ZDŠ, s požadavky škol II. cyklu, s věkovými zvláštnostmi žáků 6. až 9. ročníků a s podstatou výchovně vzdělávacího procesu ve školních dílnách? Jaká opatření je třeba v tomto smyslu učinit?

b) Co je podstatou procesu výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách, především ve vztahu k rozvoji poznání žáků, k rozvoji pracovních dovedností žáků, k výchově žáků a které jsou její hlavní zákonitosti?

c) Které jsou základní podmínky a prostředky optimální výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách především z hlediska uplatňování pedagogických zásad, organizačních forem a metod výchovně vzdělávací práce a z hlediska přípravy učitelů?

Jde o komplexní problémy, které bude třeba řešit nejen z hlediska pedagogiky, ale i z hlediska ostatních věd, jako filosofie, fyziologie a psychologie práce, ekonomiky aj., a z hlediska jejich vzájemných souvislostí.

V současné etapě vývoje výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách

nách je třeba řešit postupně její podstatu, a to především z hlediska uvědomělé a tvůrčí práce žáků. Řešení tohoto problému přispěje i k řešení ostatních problémů.

☆

Z Á V Ě R

Fakta získaná při orientačním výzkumu vyučování ve školních dílnách poskytla dostatečný obraz o současném stavu výchovně vzdělávací práce v tomto předmětu i o jeho hlavních problémech. Vyplývá z nich, že výchovně vzdělávací práci ve školních dílnách je třeba dostat na vyšší úroveň v souladu s potřebami vyvoje socialismu u nás. K uskutečnění tohoto úkolu je třeba intenzívní práce v teorii i praxi.

V teorii půjde především o komplexní postupné řešení hlavních problémů výchovně vzdělávacího procesu ve školních dílnách, o zobecnování zkušeností předních učitelů a o uvedení výsledků výzkumu do praxe škol.

V praxi je třeba vzhledem k současnému stavu výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách v podstatě řešit úkoly ve dvou etapách.

V první etapě odstranit nedostatky a vytvořit základní materiálně technické a metodické prostředky tak, aby se zajistily na všech školách podmínky pro práci podle učebních osnov. Jde především o vybudování a vybavení dostatečně velkých dílen za těsné spolupráce školy, závodů, školské správy, ÚDVU, SRPŠ, ale i za pomoci předních škol školám, které se v budování dílen opozdily. Zřídit okresní střediska pro zásobování škol materiálem a vydat metodické příručky vyučování ve školních dílnách pro 6. až 9. ročník, zpracované podle nových učebních osnov.

V druhé etapě půjde o soustavné dlouhodobé zvyšování úrovně výchovně vzdělávací práce ve školních dílnách v souladu s vývojem a potřebami naší socialistické společnosti. Těžiště této práce by bylo v iniciativní a tvořivé výchovně vzdělávací práci učitelů, kteří by na jedné straně realizovali v praxi výsledky výzkumu, na druhé straně by iniciativní a tvořivou práci hledali nové způsoby zvyšování úrovně výchovně vzdělávací práce.

Významná úloha v této práci připadá ÚDVU, které by učitelům pomáhaly organizovat výměnu zkušeností škol a které by se podle možnosti začlenily i do výzkumu.

Z výsledků orientačního výzkumu vyučování ve školních dílnách i z jeho problematiky je vidět, že zásady uvedené v materiálu k XII. sjezdu KSČ se plně vztahují i na výchovně vzdělávací práci ve školních dílnách a že bude třeba intenzívní práce v teorii i v praxi k jejich uskutečnění.

Карел Мареш

Состояние обучения в школьных мастерских начальной десятилетней школы

Обучение в школьных мастерских, представляющее один из основных элементов учебного предмета «Трудовое обучение» в начальной десятилетней школе, в сравнении с другими предметами отличается значительно повышенным числом неразрешенных проблем. Поэтому, по методическим соображениям, возникла необходимость накопить сперва фактический материал для создания комплексного взгляда на современное состояние обучения в школь-

ных мастерских и установления его основных проблем. Этой цели было посвящено ориентировочное исследование, результаты которого составляют существенную часть настоящего очерка.

Исследования проводились в планомерном избранном комплексе школ и были направлены на само обучение в школьных мастерских и на условия и средства его обеспечения.

В отдельных разделах очерка даны краткие обзоры результатов исследования и их анализ.

Основные проблемы вытекают, с одной стороны, из необходимости согласовать воспитательно-образовательную работу в школьных мастерских с целью коммунистического воспитания, а с другой стороны — из потребности познания основной закономерности воспитательно-образовательного процесса в школьных мастерских, как основной предпосылки для действенного руководства этим процессом. Эмпирическое руководство воспитательной и образовательной работой необходимо заменить научно обоснованным руководством, опирающимся на осознанную закономерность этого процесса.

Karel Mareš

The State of Instruction in Workshop Practice at the Basic Nine-Year Schools and the Problems Involved

Instruction in workshop practice, which is one of the basic component parts of the subject of working instruction at the Basic Nine-Year School, has, compared with other subjects, many more outstanding problems. For methodological reasons it was first of all necessary to get hold of factual material to acquire a complex view of the present state of instruction in workshop practice and to find out the problems connected with it. That was also the purpose of an orientation research, the results of which form a substantial part of this paper.

The research was carried out in a number of schools, which had been selected according to a plan, and was focussed on workshop instruction itself as well as on the conditions and means for providing such instruction.

Individual chapters deal briefly with the results of the research and analyse them.

The main problems arise, on the one hand, from the necessity to bring educational work in school workshops into harmony with the aims of communist education, and, on the other hand, from the necessity to get to know the basic laws governing the educational process in school workshop as a basic condition for its effective control. Empiric direction of educational work must be replaced by direction which is scientifically accounted for, and is based on the discovered laws governing this process.